

Juli Palou Sangrà

Montserrat Fons Esteve (coord.)

La competència plurilingüe a l'escola

Experiències i reflexions

Juli Palou Sangrà

Llicenciat en Filosofia i Lletres i Filologia i doctor. Professor titular de Didàctica de la Llengua i la Literatura de la Facultat d'Educació de la Universitat de Barcelona. Membre cofundador del grup Plurilingüismes Escolars i Aprenentatge de Llengües (PLURAL). Forma part del grup de recerca consolidat LLETRA. Ha participat en diversos projectes subvencionats per la Comissió Europea. Col·labora amb l'ICE de la Universitat Autònoma de Barcelona en la formació de formadors de l'àrea de llengua i literatura.

Montserrat Fons Esteve

Mestra, llicenciada en Pedagogia i doctora. Professora titular de Didàctica de la Llengua i la Literatura de la Facultat d'Educació de la Universitat de Barcelona. Membre del grup Plurilingüismes Escolars i Aprenentatge de Llengües (PLURAL). Forma part del grup de recerca consolidat LLETRA. Ha participat en diversos projectes subvencionats per la Comissió Europea. Col·labora amb l'ICE de la Universitat Autònoma de Barcelona en la formació de formadors en l'aprenentatge inicial de la lectura i l'escriptura.

La competència plurilingüe a l'escola

Experiències i reflexions

Juli Palou Sangrà i Montserrat Fons Esteve
(coord.)

La competència plurilingüe a l'escola

Experiències i reflexions

Col·lecció Horitzons-Educació

Títol: *La competència plurilingüe a l'escola. Experiències i reflexions*

Primera edició: novembre de 2019

© Juli Palou Sangrà i Montserrat Fons Esteve (coord.)

© De esta edición:

Editorial Octaedro, S.L.
C. Bailèn, 5 – 08010 Barcelona
Tel.: 93 246 40 02
octaedro@octaedro.com
www.octaedro.cat

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, llevat de les excepcions previstes a la llei. Dirigeixi's a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessita fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra.

ISBN: 978-84-17667-95-5

Dipòsit legal: B 27142-2019

Disseny i producció: Editorial Octaedro

Impressió: Ulzama

Imprès a la UE – *Printed in UE*

Sumari

Entrada

MONTSERRAT FONS I JULI PALOU

Escoles participants

1. Fer visibles les llengües: acollir

1.1. Primer pas: descobrir l'entorn

JORDINA CODINACHS, XAVIER PLANÀS I ANNA VILARÓ

1.2. Aprendre de i amb els relats de vida lingüística

MONTSERRAT COMA, JULI PALOU I MONTSERRAT PIÑOL

1.3. L'oral i l'escrit, diferents formes de representació

MONTSERRAT FONS I MIREIA PÉREZ-PEITX

2. Conèixer i reconèixer: crear vincles

2.1. Parlem de llengües amb els «Projectes compartits»

MÍRIAM CABRÉ, CARME GÜELL I ISABEL VILAGRAN

2.2. Les llengües de les famílies entren a l'escola

MONTSERRAT COMA, MARIA MOYA I MONTSERRAT PIÑOL

2.3. Les capses de vida

MARIA MARCOS I NÚRIA SÁNCHEZ-QUINTANA

2.4. Les llengües a l'escola de la presó

GEMMA CASASAYAS, BLANCA SÀNCHEZ I IRENE TORT

3. Transitar entre les llengües: contrastar per aprendre

3.1. El projecte «Contes en família»

ALESSIA CORSI I MÍRIAM TURRÓ

3.2. Plurilingüisme i intercomprensió

ENCARNACIÓN CARRASCO I JUAN ANTONIO SOLER

3.3. Les llengües pugen a l'escenari: una Rínxols d'Or plurilingüe

MARIA MARCOS, SANDRA MEMMINGER I EVA TRESSERRAS

3.4. La reflexió metalingüística a l'aula

NEUS FRIGOLÉ I EVA TRESSERRAS

4. La formació dels docents

4.1. La reflexió sobre el plurilingüisme a través de les narratives multimodals

MÍRIAM CABRÉ I JULI PALOU

4.2. El sistema de creences en la formació del professorat

MIREIA PÉREZ-PEITX I NÚRIA SÁNCHEZ-QUINTANA

Bibliografia general

Coda

MARGARIDA CAMBRA

Glossari

ISABEL CIVERA

Sobre els autors

Les llengües a l'escola de la presó

GEMMA CASASAYAS, BLANCA SÀNCHEZ I IRENE TORT

Parlem de l'experiència

Una particularitat brillant i oportuna del Centre de Formació d'Adults Carme Karr és que el plurilingüisme és viu i forma part del dia a dia dels interns. Diferents cultures, llengües, creences i formes de vida formen un petit món que funciona i que té vida per si sol.

L'escola dins el centre penitenciari

El nostre centre té un alumnat amb unes característiques singulars que el diferencien de la majoria dels centres ordinaris: són homes adults, penats i privats de llibertat, d'edats compreses entre 20 i 70 anys. Quan un home ingressa a la presó rep un gran impacte emocional. És molt dur acceptar la condemna i la separació de les persones més properes, estar obligat a complir unes ordres o pautes marcades pel centre, comprendre que ha de compartir l'espai, és a dir, conviure amb persones que li són alienes, i, finalment, sotmetre's a restriccions com ara fer trucades telefòniques, rebre paquets, etc. Tots aquests factors provoquen, en alguns interns, incomoditat, estats de depressió, manca d'interès per les activitats i, en general, un descens de la motivació, que s'ha de treballar des de molts àmbits, inclòs, evidentment, l'educatiu.

La manca de motivació per l'aprenentatge dels nostres alumnes sol anar acompanyada d'una baixa autoestima com a aprenents a causa d'experiències escolars anteriors frustrades. L'abandonament i el fracàs escolar determinen la seva actitud envers els

aprenentatges. A més, cal tenir en compte que la problemàtica toxicològica és un altre condicionant. Amb tot això, és clau el treball i l'impacte emocional que pot generar el fet mateix de formar-se i de permetre que descobreixin i construeixin un nou jo en un espai acadèmic que potser mai abans no havien pogut ni tan sols imaginar.

Les llengües dins l'escola

El centre educatiu és un lloc d'aprenentatge que ofereix als alumnes espais d'interacció on, tot fent ús del llenguatge, poden ser capaços de comunicar els seus pensaments, raonar i construir-ne de nous, negociar significats de forma conjunta i, al capdavant, aprendre a donar sentit a la seva vida i al món que els envolta mitjançant la comunicació. Sense que sigui una escola de llengües, aquestes en són una peça clau. Així doncs, el projecte lingüístic del centre s'ha anat dibuixant tenint en compte la complexitat plurilingüe i intercultural del centre penitenciari i les necessitats educatives de l'alumnat per treballar, entre d'altres, una de les competències clau: la *competència comunicativa*.

Les competències són la suma de coneixements, destreses i característiques individuals que permeten a una persona realitzar accions. Aprendre a relacionar-se i comunicar-se suposa més que aprendre a comprendre i a produir expressions parlades. La *competència comunicativa* es compon d'elements lingüístics, sociolingüístics i pragmàtics. Es tracta de fer activitats que comportin processos d'interacció discursiva relacionats amb temes d'àmbits específics que posin en joc les estratègies més apropiades i permetin a l'alumnat construir el propi discurs segons el context concret. Des de l'escola creiem que té molt de sentit promoure projectes, activitats i experiències significatives per a l'alumnat que comportin una comunicació real.

Compartir per a aprendre

A continuació, detallarem algunes experiències que hem considerat clau i que han sigut i encara són peces estratègiques per a construir una escola capaç d'assumir la realitat plurilingüe que acull i perquè tota la comunitat educativa la pugui viure com una oportunitat d'ensenyament i aprenentatge.

a) Auxiliar de conversa

Actua com a mediador i expert en el fet de transitar i compartir coneixements entre dues llengües. Per exemple, a les classes d'anglès és molt enriquidor poder gaudir d'alumnes de Sud-àfrica o del Carib i fer-los sentir partícips tot donant importància a la seva llengua d'origen i poder compartir coneixements, tant lingüístics com culturals, amb els aprenents de la llengua estrangera. Es fomenta un ambient de respecte mutu, de donar valor a les particularitats dels altres i de poder aprendre a conviure amb les diferències fent d'aquestes una gran oportunitat didàctica.

b) Parelles lingüístiques

Les organitzem conjuntament amb el Centre de Normalització Lingüística Montserrat de Manresa. En un primer moment, l'escola va viure una etapa de forta reticència per part dels alumnes envers la llengua catalana, raó per la qual ens trobàvem en un context mancat d'interès o estima per la llengua, la qual volíem promoure per evidenciar-la com una llengua més de comunicació alhora que una eina fonamental en el moment de reintegració en la societat. Així doncs, les parelles lingüístiques van ser un bon inici per trencar aquesta barrera ideològica que existia dins la seu penitenciària i que no deixava que el català fluís amb normalitat. En el nostre centre, a diferència de com es treballa de forma externa amb un voluntari i un aprenent, les nostres parelles lingüístiques consten d'un voluntari extern i de tres aprenents que són interns del centre penitenciari. El fet de compartir estones utilitzant la llengua d'aprenentatge amb un expert vinculat al món exterior permet a l'alumnat aprendre a valorar la llengua de l'altre mitjançant el vincle i la connexió personal alhora que es crea un espai de gaudi per compartir i visualitzar les finestres del seu futur.

c) Apadrinament lector

És una activitat cooperativa que va néixer de la necessitat de dotar d'eines de suport, tant organitzatives com didàctiques, per a l'aprenentatge de les diferents llengües de l'escola. Vam pensar que una bona manera de fer-ho era construir un espai per compartir activitats de comprensió lectora i expressió oral de manera que els protagonistes fossin els alumnes i que ells mateixos fossin els experts que poguessin ajudar els aprenents. Així, el fet de ser padrí

no només representa la superació d'una fita didàctica, sinó també el compromís principal de vetllar per l'aprenentatge del fillol assignat. Els alumnes construeixen significat d'una nova llengua tot compartint estones i mediant entre les llengües dels dos. L'alumne expert ha d'ajudar a parlar i a llegir a l'aprenent, alhora que ha de mirar d'encomanar-li el gust per la lectura. A més, hem pogut comprovar com a través de la tutoria entre iguals es dinamitzava la lectura i la parla en contextos significatius d'aprenentatge: els alumnes de formació bàsica se senten acompanyats i veuen que hi ha algú que els vol escoltar i ajudar amb la lectura i l'expressió oral; els alumnes de Secundària veuen que la seva ajuda és recompensada en el moment en què hi ha progressos.

d) Projecte Lexcit (Lectura i Èxit)

La fundació Bofill n'és l'encarregada i, com a assessora i formadora, gaudeix de la col·laboració de l'Ajuntament de Sant Joan de Vilatorrada i de la participació de tots els centres educatius del municipi i de la biblioteca municipal. El projecte té per objectiu la millora de la comprensió lectora fent ús de la interacció i la mediació entre voluntaris i participants. El voluntari extern és un referent, un model lector positiu, que ofereix a l'alumne diverses oportunitats lectores. És així com els alumnes interns es beneficien de voluntaris externs compartint lectures i convertint una pràctica solitària en una activitat col·lectiva. L'atenció d'un voluntari motiva els nostres alumnes i fa que creguin en les seves capacitats.

Reconeixement i presa de consciència d'identitats singulars i diverses

Cada curs acadèmic es destina una setmana a aprofundir en una temàtica concreta en la qual tots els alumnes de l'escola, siguin quins siguin els seus objectius i els seus estudis del moment, comparteixen professorat i classes i tenen l'oportunitat de barrejar-se amb altres alumnes per treballar un projecte compartit. Dins d'aquest marc, un any es va decidir que la setmana temàtica es destinaria al plurilingüisme per dos grans motius: per reflexionar i fer prendre consciència de la realitat del nostre centre, i per fomentar l'autoestima de l'alumnat en el moment del retrobament i reconeixement de cadascuna de les seves llengües d'origen.

En primer lloc, vam preparar una sessió de reflexió mitjançant l'explicació teòrica i la visualització de vídeos relatius a la diversitat lingüística i cultural del món i a la consegüent riquesa que això comporta. Vam parlar de la capacitat de comunicar-nos utilitzant diverses llengües, del treball de la intercomprensió tot comparant paraules i textos breus de llengües romàniques, cosa que els va fer adonar que eren capaços d'entendre altres llengües tot i que no fossin la seva d'origen. També es van visualitzar anuncis en diferents llengües i contextos culturals variats i els alumnes van poder comprendre els missatges utilitzant estratègies i creant ponts lingüístics, mentre prenen consciència de les seves capacitats, que molts no sabien que les tenien.

Una vegada trencat el gel, es va fer l'exercici de situar les llengües en una part del cos de la silueta d'una figura humana dibuixada. Primer ho van fer per parelles, després en petit grup i, finalment, es va dibuixar una silueta de persona de mida natural i amb notes adhesives van enganxar-hi els noms de les llengües que formaven part de les seves vides, cadascú amb el seu alfabet i llengua. D'entrada, els va semblar estrany el que els demanàvem, però va ser un moment força interessant, ja que la silueta es va omplir d'un gran nombre de llengües per diferents parts del cos, cosa que va evidenciar la realitat lingüística i cultural tan diversa que tenim a l'escola.

Dins d'aquesta setmana temàtica també es va fer una gimcana lingüística. Els alumnes van relacionar la frase «Benvinguts a l'escola» en vint llengües diferents mitjançant les seves estratègies i en van fer cartells, que es van col·locar a cada graó de l'entrada de l'escola. També vam penjar un mural al passadís, on els alumnes, de forma voluntària, escrivien una paraula en la seva llengua i els altres la podien traduir en altres llengües. A més, dins l'aula es van escriure textos en què reflexionaven sobre records o experiències que havien escrit en la seva llengua materna per tal de compartir-los en grup de forma oral i valorar fins a quin punt la resta dels companys comprenien el que aquest els explicava.

La màgia d'aquesta experiència va ser poder compartir llengües i identitats construïdes des de diferents cultures i perspectives, així com l'evidència de poder tenir punts de trobada on totes aquestes diferències fossin la base de la petita gran comunitat que es construeix a l'escola any rere any.

Parlem dels sabers

D'acord amb Lomas i Tusón (2012), «les llengües són creacions humanes i eines que permeten la comunicació entre les persones, la representació del món i la construcció de les identitats individuals». Per tant, la realitat del centre penitenciari evidencia la necessària convivència de diverses llengües que constitueixen la comunitat de parla existent i que permetrà als interns comunicar-se i construir la seva identitat individual dins d'un entorn d'entrada hostil.

Compartir llengües dins el centre penitenciari

Per a Chomsky, la comunitat de parla la constitueix el col·lectiu d'individus que comparteix una xarxa de relacions socials i que es comunica. Així, els parlants del centre penitenciari es construiran mitjançant el llenguatge, i les seves identitats, tant individuals com col·lectives, sens dubte es transformaran.

Un dels grans objectius de l'escola és que aquesta microcomunitat de parla que conviu al centre penitenciari sigui capaç d'entendre's, de comunicar-se i, en el millor dels casos, d'expandir-se. Amb això volem dir que la concepció de l'aprenentatge de llengües hauria de tenir en compte el punt de partida inicial, on és important el reconeixement de la diversitat lingüística i cultural, el treball d'estratègies per comprendre's els uns als altres, treballant la intercomprensió i posant en funcionament totes les eines i estratègies a fi d'afavorir la comunicació entre els diferents parlants. I, finalment, dotar l'alumnat d'eines per comunicar-se i situar-se com a individus de nou per reinserir-se a la societat.

La situació de diglòssia, tal com la va definir Ferguson el 1959, també la trobem dins del centre peninteciari. És a dir, que el castellà sempre ha estat, i ho segueix estant, la llengua de comunicació i prestigi dins el centre, i cal destacar tot el treball que s'ha fet mitjançant els projectes vinculats al territori amb voluntaris externs per treballar l'estima envers totes les llengües, sobretot la catalana, no pas per imposar, sinó per normalitzar-ne l'ús i preparar l'alumnat per a la seva sortida en llibertat.

Segons Ruiz (2012), el plurilingüisme és la «capacitat dels individus d'utilitzar més d'una llengua o varietat de llengua com a forma per assegurar una millor comunicació» entre persones.

I una de les recomanacions del Consell d'Europa (2001) és tenir en compte les llengües presents dins d'una comunitat de parlants, tal com s'ha esmentat prèviament. Per tant, activitats com les emmarcades dins la setmana temàtica són clars exemples enfocats al treball del plurilingüisme per fer prendre consciència de la riquesa de cadascun dels individus que formen la microcomunitat de l'escola i, en definitiva, del centre penitenciari, així com de les possibilitats i oportunitats que es creen de forma grupal. Veure com s'enorgulleixen de la seva identitat lingüística i cultural és meravellós, tenint present la baixa autoestima general i la dificultat de connexió emocional que en molts casos caracteritzen en l'alumnat.

Interacció i identitat

És justament en la interacció «on es manifesta la diversitat lingüística» (Lomas i Tusón, 2012), i és dins el procés de socialització on es construeixen les noves identitats. Vigotski va explicar com les persones es desenvolupen intel·lectualment mitjançant la interacció social i com el coneixement és el resultat d'aquesta interacció. Quan l'individu es relaciona amb altres persones pren consciència de si mateix i és a través de la interacció com aprendrà a fer servir símbols, que són la base de la comunicació social. La diferència entre el que pot aconseguir una persona quan actua sola i el que pot aconseguir si està acompanyada d'altres participants més experts és ben clara. Vigotski i Bruner van apuntar que per tal d'interioritzar el coneixement i convertir-lo en aprenentatge cal que hi hagi resolució de problemes amb la guia d'adults o en col·laboració amb companys més capacitats. És per això que el conjunt d'experiències compartides exposades tenen sentit i són valuoses en el context on es desenvolupen: auxiliars de conversa, parelles lingüístiques, padrins i fillols i voluntaris en general formen un nou context dins l'ensenyament-aprenentatge de llengües i permeten a l'alumnat relacionar-se en la seva llengua i en la llengua d'aprenentatge des d'un nou angle vinculat amb les emocions i partint del reconeixement com a individu.

La figura de mediador té com a objectiu animar els altres a construir significats, transmetre informació, explicar coses..., és a dir, experimentar amb el llenguatge per comunicar-se amb l'altre i permetre una co-construcció de significats. Tots els parti-

cipants dels projectes compartits tenen el rol de mediador, i això fa que el que sorgeix d'aquí pugui tenir un ressò significatiu i acabi sent un aprenentatge vital. La mediació que té lloc entre els alumnes quan interactuen amb les parelles lingüístiques i el voluntariat extern o fent d'auxiliars de conversa o de padrins promou la presa de consciència de l'alumnat en el fet de sentir que poden comunicar-se mentre estan en procés d'aprenentatge d'una segona llengua o d'una llengua estrangera. És interessant fer-los descobrir que disposen d'estratègies i eines per interactuar i comunicar-se i que poden transitar entre llengües per arribar a l'objectiu que desitgin.

No podem oblidar l'experiència d'un alumne que, davant tot el públic assistent a una conferència, va explicar que mai abans no s'havia llegit cap llibre i que va ser al Carme Karr on per primer cop s'hi havia atrevit. Recordem com d'emocionat ens explicava que se li havien posat els pèls de punta en sentir tantes persones mirant-lo. I el que és important és que es va sentir observat i reconegut des d'un nou angle identitari de la seva persona. Ell no sabia que la seva identitat ara tindria aquest nou focus, un nou espai on no només era observat per un delictes passat, sinó també per un nou jo que havia construït. En aquest cas, es pot parlar de l'èxit individual de l'alumne i de l'èxit de la *competència comunicativa* feta efectiva en aquest context únic en què es va desenvolupar.

L'aprenentatge de llengües per retornar a la societat

Cal destacar que els alumnes necessiten no tan sols aprofundir en l'autoconeixement d'estratègies i eines per comunicar-se dins el centre penitenciari, sinó també que el llenguatge sigui una de les eines clau en la reinserció de la persona en societat. L'escola és responsable d'ensenyar els aprenents a elaborar competències plurals (Carrasco, 2009). Així doncs, les pràctiques exposades han permès a l'escola desenvolupar i treballar des de diferents perspectives la *competència plurilingüe i intercultural*, entre d'altres, i posicionar l'alumnat en un nou angle identitari. És important tenir en compte el Currículum dels Centres de Formació d'Adults (2018: 4), que identifica com a clau la *competència comunicativa*, la qual descriu com a:

[...] base de tots els aprenentatges, ja que el llenguatge és l'instrument de comunicació que fa possible l'accés i gestió de la informació, la construcció i comunicació del coneixement, la representació, interpretació i comprensió de la realitat, i l'organització i autoregulació del pensament, les emocions i la conducta.

Tal com indica aquest document, la comunicació permet obrir una porta cap a l'autoregulació del pensament i les conductes. Sens dubte, el nostre rol com a professorat és el de guiar, transmetre coneixement i preparar l'alumnat per al dia de demà en un entorn acadèmic i formatiu, i així proveir-los de millors oportunitats de cara al futur. Però en el nostre cas també treballem perquè els quedi una petjada, ni que sigui petita, que els faci recordar potser amb un somriure tot allò que volem transmetre amb l'enfocament plurilingüe i la pràctica docent i que hem volgut reflectir breument en aquest escrit.

Reflexions finals

En un entorn com és el d'un centre penitenciari és fonamental reconèixer el plurilingüisme i la interculturalitat i viure'ls com una oportunitat didàctica. També és rellevant fer un treball de presa de consciència a nivell general, tant de l'alumnat com del professorat, de manera que avancem en el camí desitjat cap el desenvolupament de la *competència plurilingüe*. Cal destacar la necessitat de fer evolucionar i construir noves identitats amb capacitat de retornar a una societat plurilingüe i intercultural. Per això, proposem:

- ▶ El debat amb el professorat de l'escola sobre el significat de l'educació plurilingüe i intercultural com a eina didàctica d'ensenyament i aprenentatge de llengües i de transformació d'identitats.
- ▶ El reconeixement del valor de les llengües i de les identitats d'origen que esdevenen el punt de partida per fomentar una educació plurilingüe i intercultural per mitjà de més activitats i projectes significatius.

Bibliografia

- Carrasco, E. (2009). «La competencia plurilingüe del alumnado inmigrante en el aprendizaje de la lengua escolar. Una estrategia de mejora del aprendizaje y de la autoestima». A: Oliver Vera, C. (ed.). *La relación familia-escuela-inmigración. Influencia de la comunicación familia-escuela en el progreso escolar del alumnado inmigrante* (pàg. 19-42). Barcelona: Dipòsit digital de la Universitat de Barcelona.
- Departament d'Ensenyament (2018). *Currículum de llengües estrangeres als centres de formació d'adults*. <http://dogc.gencat.cat/ca/pdogc_channels_interns/pdogc_resultats_fitxa/?action=fitxa&mode=single&documentId=821281&language=ca_ES>. Consultat el juny de 2019.
- Lomas, C.; Tusón, A. (2012). «Lengua, cultura y sociedad. Una mirada sociolingüística a la enseñanza de la lengua». *Textos de Didáctica de la Lengua y de la Literatura*, 60: 77-97.
- Ruiz, U. (2012). «El plurilingüismo visto desde los documentos europeos. Una mirada crítica». A: *Textos de Didáctica de la Lengua y de la Literatura*, 60: 65-76.